

DOUS DEREITOS NECESARIAMENTE IRMANDADOS: O DEREITO AO TRABALLO E O DEREITO Á EDUCACIÓN

MARÍA JOSÉ ROMERO RODENAS

Catedrática de Dereito do Traballo e da Seguridade Social
Universidade de Castilla-La Mancha (España)

mariajose.romero@uclm.es

RESUMO

Analizamos el derecho a la educación como derecho fundamental desde una perspectiva laboralista, es decir, como un derecho fundamental inespecífico. La educación como un derecho fundamental inespecífico denota precisamente la necesidad de avanzar en el estudio y análisis de este derecho a la educación de nuestras trabajadoras y trabajadores en su concepción como derecho fundamental. La preocupación por la educación, enseñanza y capacitación de nuestras trabajadoras y trabajadores no es nueva. Desde el propio origen del sistema de producción capitalista, el mundo sindical se ha preocupado por la "enseñanza" de las personas trabajadoras, como un medio, no solo de aprendizaje, sino de dignificación y progreso social, planteando la necesidad de considerar al trabajador como algo más de una mercancía al servicio del empresario.

Palabras clave: Derecho; Trabajo, Educación; Derechos Humanos.

RESUMEN

Analizamos el derecho a la educación como derecho fundamental desde una perspectiva laboralista, es decir, como un derecho fundamental inespecífico. La educación como un derecho fundamental inespecífico denota precisamente la necesidad de avanzar en el estudio y análisis de este derecho a la educación de nuestras trabajadoras y trabajadores en su concepción como derecho fundamental. La preocupación por la educación, enseñanza y capacitación de nuestras trabajadoras y trabajadores no es nueva. Desde el propio origen del sistema de producción

Recibido: 10/07/2022; Aceptado: 20/07/2022

capitalista, el mundo sindical se ha preocupado por la "enseñanza" de las personas trabajadoras, como un medio, no solo de aprendizaje, sino de dignificación y progreso social, planteando la necesidad de considerar al trabajador como algo más de una mercancía al servicio del empresario.

Palabras clave: Derecho; Trabajo, Educación; Derechos Humanos.

ABSTRACT

Analizamos el derecho a la educación como derecho fundamental desde una perspectiva laboralista, es decir, como un derecho fundamental inespecífico. La educación como un derecho fundamental inespecífico denota precisamente la necesidad de avanzar en el estudio y análisis de este derecho a la educación de nuestras trabajadoras y trabajadores en su concepción como derecho fundamental. La preocupación por la educación, enseñanza y capacitación de nuestras trabajadoras y trabajadores no es nueva. Desde el propio origen del sistema de producción capitalista, el mundo sindical se ha preocupado por la "enseñanza" de las personas trabajadoras, como un medio, no solo de aprendizaje, sino de dignificación y progreso social, planteando la necesidad de considerar al trabajador como algo más de una mercancía al servicio del empresario.

Keywords: Derecho; Trabajo, Educación; Derechos Humanos.

SUMARIO

1. Introducción, el significado y alcance del derecho a la educación como formación profesional: Introducción; 2. Contexto europeo: Convenio europeo para la protección de los derechos humanos y libertades fundamentales y la carta social europea.

1. INTRODUCCIÓN, O SIGNIFICADO E ALCANCE DO DEREITO Á EDUCACIÓN COMO FORMACIÓN PROFESIONAL

Analizar o dereito á educación como dereito fundamental non é unha tarefa sinxela, que se fai máis complexa, cando nos achegamos a el dende unha perspectiva laboralista, é dicir, como un dereito fundamental inespecífico. Analizar e

estudar a educación como un dereito fundamental inespecífico denota precisamente a necesidade de avanzar no estudo e análise deste dereito á educación das nosas traballadoras e traballadores na súa concepción como dereito fundamental, e non lle faltaban razóns ao profesor Óscar Ermida, -cando falaba sobre cuestións éticas- para sinalar que *"xeralmente a tendencia a preocuparse por determinados temas vincúlase á sensación de que hai algunha carencia respecto diso"*¹.

A realidade móstranos que nos nosos actuais sistemas democráticos xunto ás institucións públicas do Estado, existen outras organizacións ou institucións que se desenvolven e actúan dentro daquel e que son importantes para o noso actual modelo democrático, como son os partidos políticos, organizacións sindicais ou as propias empresas e onde o exercicio do poder ou da autoridade pode non sempre presentar trazos democráticos. É o caso das empresas, onde é evidente que quen as *"goberna"* non exerce o poder ou a autoridade a través de procesos democráticos².

Por iso, os dereitos fundamentais adquiren unha especie de función reequilibradora na relación laboral entre as partes que a conforman, sen perder de vista que esa capacidade de reequilibrio que pretendemos atribuír aos dereitos fundamentais no ámbito das relacións laborais ten limitacións, pois como acertadamente sinala ROMAGNOLI, *"na empresa non existe a posibilidade dun cambio de roles: goberno e oposición permanecen sempre fixos"*³.

¹ ERMIDA URIARTE, O.: "Ética y derecho del trabajo", Iuslabor, nº 1, 2006, p. 2.
<https://www.upf.edu/documents/3885005/3889500/ErmidaUriarteEtica.pdf/22912372-f400-4ed5-aca4-f3975ab17a6e>.

² DAHL, R.A: *After de revolutions? Authority in a good society*, Yale University, 1970. Utilízase a tradución realizada por María Florencia Ferre: *¿Después de la revolución?. La autoridad en las sociedades avanzadas*. Barcelona 1999, p. 13.

³ ROMAGNOLI, U.: "La estructura de la empresa", *Cuadernos de Derecho del Trabajo*, nº 4, 1978, citado en ROMAGNOLI, U.: *Trabajadores y Sindicato*. Fundación Sindical de Estudios y Comisiones Obreras de Madrid, Ediciones GPS, Madrid, 2006, p. 14.

O certos é que, aínda que estes dereitos fundamentais adquiren esa dimensión laboral no seo do contrato de traballo, non é menos certo que *"Os dereitos fundamentais inespecíficos non están no contrato de traballo, senón que actúan dende fóra del no ámbito da empresa"*⁴. Sendo necesario dende o noso punto de vista considerar como ámbito de aplicación situacións anteriores e posteriores ao contrato de traballo, *"e moi en particular, nos estadios previos á creación da relación contractual laboral, así como en calquera outra relación ou situación de subordinación non recollida estritamente polos regras laborais"*⁵.

Non esta de máis sinalar que a CE non está fundada sobre o traballo⁶. O dito dereito recóllese no art. 35.1 CE, e implica o compromiso dos poderes públicos no art. 40 CE de realizar unha política orientada ao pleno emprego, "un obxectivo "especial" que se recalca ademais á hora de deseñar un sistema de seguridade social para tutelar aos cidadáns ante situacións de necesidade, "especialmente en casos de desemprego". O art. 35 CE configúrase como "un dereito político que integra a condición de cidadán dun país determinado en tanto se recoñece a centralidade social, económica e ideolóxica do traballo como elemento de cohesión social e como factor de integración política das clases subalternas nas modernas democracias"⁷.

Estamos a ser protagonistas de importantes cambios e transformacións nas sociedades actuais, que afectan o ámbito laboral e das relacións laborais. Hoxe en día apenas percibimos a necesidade de falar da estabilidade no posto de traballo como a percibía D'ANTONA ao definila como a

⁴ OJEDA AVILÉS, A: "Equilibrio de intereses y bloque de constitucionalidad personal en la empresa, Revista de Derecho Social, nº 35, 2006, p. 16.

⁵ GOÑI SEIN, J.L.: "Los derechos fundamentales inespecíficos en la relación laboral individual: ¿necesidad de una reformulación?", en AAVV, Los derechos fundamentales inespecíficos en la relación laboral y en materia de protección social. XXIV Congreso Nacional de Derecho del Trabajo y de la Seguridad Social, Cinca, 2014, p. 19.

⁶ Se o está a constitución italiana nin tampouco recupera o primeiro artigo da Constitución republicana de 1931, que afirmaba que España era unha república de traballadores de todas clases" BAYLOS GRAU A.: "Trabaja y Constitución" *Boletín 40 aniversario de la Constitución*, Juezas y Jueces para la Democracia, p. 12.

⁷ BAYLOS GRAU A.: "BAYLOS GRAU A.: "Trabaja y Constitución", op. cit., pág. 12.

*"aspiración do traballador a ese conxunto de bens – profesionalidade, continuidade e ingreso digno, posibilidades de facer carreira- que están, indisolublemente, ligadas á ocupación"*⁸. Son tempos difíciles para a estabilidade no posto de traballo, mesmo para a estabilidade no mercado de traballo na súa concepción tradicional. As numerosas reformas laborais, baixo incesantes falsos pretextos como a creación de emprego de calidade acabaron polo xeral no constante menoscabo dos dereitos dos traballadores no ámbito das relacións laborais, supoñendo na maioría das ocasións *"o sacrificio e a desregulación do traballo"*⁹.

A inestabilidade laboral provoca necesarias transicións na "carreira profesional" das traballadoras e traballadores, o que ocasiona situacións de emprego e desemprego continuas. Esta precariedade está a supoñer o *"deambular polas empresas e os empregos a través da incerta carreira profesional do noso tempo, o traballador acharía como garantía os dereitos "internos" da relación laboral, pero tamén os externos da cidadanía, que son 'erga omnes' e indispoñibles e acompañanlle en todo momento e lugar"*¹⁰. Aínda que este "deambular" non é só un fenómeno contemporáneo¹¹, froito da crise económica actual, senón que se reproduce no tempo, pois como nos dicía Beveridge *"nunha sociedade progresista haberá sempre cambios na demanda de man de obra, cualitativos e non cuantitativos, e algunhas persoas estarán desempregadas mentres esperan pasar dun posto de traballo a outro"*¹².

A delimitación lingüística ou terminolóxica está presente na interpretación dos dereitos fundamentais e cun engadido se

⁸ D'ANTONA, M.: "Contrattazione collettiva e autonomia individuale nei rapporti di lavoro atipici, in Giornale dir. Lavoro e rel. ind. 1990, pr44. Citado por ROMAGNOLI, U.: "Estabilidad versus precariedad del puesto de trabajo", *Derecho y Sociedad*, nº 10, 1995, p. 191.

⁹ BAYLOS GRAU, A.: "La desconstitucionalización del trabajo en la reforma laboral del 2012". *Revista de Derecho Social*, nº 61, 2013, p. 34.

¹⁰ OJEDA AVILÉS, A: "Equilibrio de intereses y bloque de constitucionalidad... *op. cit.*, p. 13.

¹¹ Utilizamos o termo contemporáneo para referirnos ao período actual.

¹² BEVERIDGE, W.: *"Full Employment in a Free Society"*, George Allen and Unwin Ltd., Londres 1944. Utiliza a tradución ao español de Pilar López Máñez, *Pleno empleo en una sociedad libre*, Ministerio de trabajo y Seguridad Social, Madrid, 1988, p. 15.

cabe, no dereito á educación que nos ocupa, dende unha óptica do mercado laboral. Cando no mercado laboral, tanto dentro como fóra das relacións laborais en sentido estrito, falamos da necesidade de que as traballadoras ou traballadores ou mesmo esas persoas que se atopan na propia periferia do mercado de traballo -pois carecen de emprego-, deben ter unha formación adecuada, capacidades e habilidades, competencias xerais e técnicas etc..., esta necesidade de formación non só se configura como un requisito, senón que existe concienciación social, institucional, política, académica, económica etc..., na que esta formación se converte nun elemento transcendental para conseguir o progreso na carreira profesional -aínda que posiblemente xa non no posto de traballo senón no mercado de traballo-, así como a tan desexada inserción laboral. Pois ben, esta formación que ten por obxecto formar para e no mercado de traballo constitúe formación profesional.

2. CONTEXTO EUROPEO: CONVENIO EUROPEO PARA A PROTECCIÓN DOS DEREITOS HUMANOS E LIBERDADES FUNDAMENTES E A CARTA SOCIAL EUROPEA

O Consello de Europa, organización internacional da que forman parte na actualidade 47 Estados membros, é creada en maio de 1949, emanando dous Tratados Internacionais de vital importancia no ámbito dos dereitos fundamentais no contexto rexional europeo. Por unha banda, o Convenio Europeo para a Protección dos Dereitos Humanos e Liberdades Fundamentais (en diante CEDH), aprobado en Roma o 4 de novembro de 1950, o cal crea -résultanos obrigado citar- o Tribunal Europeo de Dereitos Humanos (en diante TEDH), cuxa xurisprudencia ten "*unha especial incidencia como canon interpretativo vinculante da configuración dos dereitos humanos contidos*"¹³ no CEDH. E doutra banda, a Carta Social Europea (en diante CSE), aprobada en Turín o 18 de outubro de 1961, a cal prevé como órgano de control da súa aplicación o Comité Europeo

¹³ MARTINEZ MIRANDA, M. M.: "La jurisprudencia social del Tribunal Europeo de Derechos Humanos". *Lex Social*, vol. 6, nº 1, 2006, p. 356.

de Dereitos Sociais (CEDS). Destacando que dende o 1 de xullo de 2021 España ratifica a CSE revisada, publicado o Instrumento de Ratificación da CSE (revisada), feita en Estrasburgo o 3 de maio de 1996, e que entrou en vigor o 1 de xullo de 2021, transcorridos máis de vinte anos dende a súa firma. España asinou esta Carta revisada no ano 2000, pero a necesidade de adaptar algúns aspectos da lexislación española levou a pospoñer a súa ratificación.

A CSE, é considerada como complemento do Convenio Europeo de Dereitos Humanos¹⁴. Con todo, esta complementariedade non podería percibirse como una certa dualidade ou fragmentación dos dereitos fundamentais, antes ao contrario xa que se deben concibir en “clave de indivisibilidade de todos os dereitos humanos e da imbricación entre a democracia social e a democracia política”¹⁵, o propio TEDH -“levou a cabo, a través das súas decisións un extraordinario esforzo orientado cara á superación da dualidade dereitos civís e políticos, dun lado, e dereitos económicos e sociais, doutro”¹⁶.

Aínda que o CEDH na súa concepción inicial se dirixía a protexer dereitos fundamentais civís e políticos, non poden obviarse dúas cuestións, a indivisibilidade dos dereitos fundamentais –como dixemos– e que ademais non renunciou a incorporar ao seu articulado certos dereitos de

¹⁴ Entre outros, RODRIGUEZ PIÑERO, M: “La Carta Social Europea y la problemática de su aplicación”. *Revista de Política Social*, 1978, nº 118, pp. 6 e 7 e SALCEDO BELTRAN, Mª C.: *Negociación colectiva, conflicto laboral y carta social europea*. Albacete, 2014, Bomarzo, p. 18; MONEREO PÉREZ, J.L. “Derecho al trabajo”, en *La garantía multinivel de los derechos fundamentales en el Consejo de Europa, El Convenio Europeo de Derechos Humanos y la Carta Social Europea* (Dir. y coord. Monereo Aienza C, Monereo Pérez J.L), Comares, Granada, 2017, p. 361 e ss.

¹⁵ JIMENEZ QUESADA, L.: “Impacto práctico de la jurisprudencia del comité europeo de derechos sociales”... *op. cit.*, p. 3.

¹⁶ CARRILLO SALCEDO, J.A.: “Protección de los derechos humanos en el Consejo de Europa: hacia la superación de la dualidad entre derechos civiles y políticos y derechos económicos y sociales”, *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 18, nº 2, 1991, p. 434. Pon como exemplo a Sentenza AIREY do 9 de outubro de 1979, onde o TEDH sostivo que no ámbito do CEDH “ningunha parede estanca separa os dereitos civís e políticos dos dereitos económicos e sociais”.

contido social como era o dereito de asociación ou a prohibición de traballo forzoso.

Non será ata o 20 de abril de 1952 cando se incorpora ao CEDH o Protocolo adicional engadindo ao elenco de dereitos protexidos, o dereito á educación, ao establecer no seu artigo 2 o dereito de todos á educación e o ensino. Incorporación sen dúbida en termos xerais e amplos nos que claramente ten cabida a formación profesional, o seu recoñecemento é así dobre, tanto CEDH como CSE (art. 14).

A doutrina destacou que a CSE configúrase como o Tratado internacional máis importante¹⁷ e emblemático¹⁸ dende o punto de vista dos dereitos sociais fundamentais ou como puxo de manifesto BELORGEY "a *Carta Social do Consello de Europa constitúe sen dúbida, o instrumento internacional que contén o máis completo catálogo dos dereitos sociais*"¹⁹.

Uníndonos a este recoñecemento doutrinal, debemos lembrar que a CSE é un Tratado Internacional vinculante para España dende a súa ratificación, como o son as resolucións do CEDS, resultando obrigado acudir tanto ao articulado da CSE como á propia xurisprudencia do CEDS.

A CSE dedica o seu artigo 10 da seu Parte II-monograficamente- á formación profesional e comeza recoñecendo o dereito de todos á formación profesional e técnica, debendo subliñar que xa non se fai referencia á formación profesional e técnica como parte do dereito á educación senón que a recoñece xa abertamente con autonomía propia dentro dos dereitos fundamentais de todos. O propio CEDS lembrounos pronto como a CSE é o primeiro Tratado Internacional que recoñece o dereito á

¹⁷ SALCEDO BELTRAN, Mª C.: *Negociación colectiva, conflicto laboral y carta social europea... op cit.*, p. 17. MONEREO PÉREZ J.L. "Derecho al trabajo", en *La garantía multinivel de los derechos fundamentales en el Consejo de Europa, El Convenio Europeo de Derechos Humanos y la Carta Social Europea... op.cit.* p. 361 e ss.

¹⁸ JIMENEZ QUESADA, L.: "Impacto práctico de la jurisprudencia del Comité Europeo de Derechos Sociales"... *op. cit.*, p. 3.

¹⁹ BELORGEY, J-M.: "La Carta Social Europea del Consejo de Europa y su órgano de control: El Comité Europeo de Derechos Sociales". *Revista de Derecho Político*, UNED, nº 70, 2007, p. 349.

Formación Profesional como tal²⁰. En definitiva, recoñécese o dereito á educación de todos no ámbito ou a contorna laboral, o que en certa maneira corrobora a nosa argumentación. Ao falar de educación en contornas laborais, estamos a referirnos a formación profesional, o que implica como xa reiteramos que a formación profesional é "*unha manifestación do dereito á educación*", como calquera outro tipo de ensino²¹. Por iso, dende o noso punto de vista, débese falar abertamente xa non da educación dos traballadores ou traballadoras, senón da formación profesional e técnica das traballadoras e traballadores, como dereito social específico dotado dun contido mínimo esencial²².

Non é a única referencia á formación profesional e técnica que podemos atopar na CSE. O mesmo artigo 1 sinala, que para facer efectivo o dereito ao traballo, débese promover a formación e readaptación profesional, o que tamén a sitúa no ámbito do dereito ao traballo. Neste sentido, algún sector da doutrina puxo de manifesto como o art. 1 da CSE²³ "*garante no art.1 a formulación máis forte do "dereito ao traballo" na tradición da cultura dos dereitos do constitucionalismo democrático-social. Pero ademais dotándoo dun contido esencial e de garantías de efectividade na súa realización*"²⁴. Tamén este dereito faise extensivo para as persoas con discapacidade (art. 15 CSE).

²⁰ Comité Europeo de Derechos Sociais: Conclusións I - Declaración de interpretación - Artigo 10. Data de publicación: 31/05/1969. Período de Referencia: 01/01/1965 - 31/12/196. V. GORELLI HERNANDEZ J., GUTIERREZ PEREZ M., "Derecho a la Formación Profesional", en *La garantía multinivel de los derechos fundamentales en el Consejo de Europa, El Convenio Europeo de Derechos Humanos y la Carta Social Europea* (Dir. y coord. Monereo Atienza, Monereo Pérez), Comares, Granada, 2017, p.571 e ss.

²¹ No mesmo sentido, GORELLI HERNÁNDEZ J., GUTIERREZ PÉREZ M., "Derecho a la Formación Profesional"... *op.cit.*, p. 571.

²² MONEREO PÉREZ J.L. "Derecho al trabajo", en *La garantía multinivel de los derechos fundamentales en el Consejo de Europa, El Convenio Europeo de Derechos Humanos y la Carta Social Europea ...op.cit.* p.366.

²³ Revisada, Estrasburgo, 3 de maio de 1996, Consello de Europa.

²⁴ MONEREO PÉREZ, J.L.: "¿Qué sentido jurídico-político tiene la garantía del derecho al trabajo en la sociedad del riesgo?", *Temas Laborales* núm. 1 26/2014, p. 74. MONEREO PÉREZ J.L.: "El derecho al trabajo", en *La garantía multinivel de los derechos fundamentales en el Consejo de*

En definitiva, a CSE fai un tratamento específico e amplo do dereito á formación profesional e técnica como un dereito fundamental dos cidadáns á educación, considerando a formación profesional como un elemento esencial para conseguir o pleno desenvolvemento da personalidade humana; a súa incorporación a unha sociedade na que ha de convivir; tratándose dun dereito individual de cada persoa, ligado estritamente ao ámbito educativo²⁵.

Así pois, o concepto de formación profesional á vista do disposto na CSE, débese interpretar como a regulación dun concepto amplo que dá cabida a diversos tipos de formación, incluída a formación no ámbito das relacións laborais e por suposto no ámbito do dereito do traballo. E ese é o sentido no que o debemos entender polas inclusións que o propio artigo 10 CSE recolle cando prevé a necesidade de asegurar ou favorecer a formación de traballadores adultos; servizos que permitan a reconversión profesional de traballadores adultos, ben por necesidades técnicas dos seus postos ou ben por cambios no mercado de traballo; a consideración de horas de traballo á vez que se dedique aos cursos suplementarios de formación que segue o traballador na súa empresa e a pedimento do empregador.

Respecto ao alcance que debemos outorgar ao dereito fundamental á formación profesional e técnica recoñecida na CSE, debemos destacar que a xurisprudencia do CEDS estableceu nas súas Conclusións no ano 2003 que ese dereito abarca dende a formación inicial, educación secundaria - xeral e profesional-, a educación superior universitaria e non universitaria, así como a formación profesional que poida ser organizada tanto por actores públicos como privados incluída a denominada formación continua²⁶.

Europa, El Convenio Europeo de Derechos Humanos y la Carta Social Europea... op.cit. p.361 e ss.

²⁵ QUESADA SEGURA R, e PERAN QUESADA S.: "Derecho a la orientación y formación profesional" en AAVV, Dir Monereo Atienza c y Monereo Perez J.L., *El sistema universal de los Derechos Humanos*, Comares, Granada, 2014, p. 894.

²⁶ Conclusións 2003, Francia, artigo 10.1 parágrafo 1º, p. 131. Citado en European Committee of Social Rights (2008), "Digest of the Case Law of the European Committee of Social Rights", 1 september, p. 75.

Nesta conclusión, o CEDS tamén nos visibiliza un elemento transcendental para determinar que tipo de formacións inclúense dentro do dereito fundamental á formación profesional, ao soste que os Estados deben proporcionar formación profesional ás persoas a través do ensino secundario superior e outras fórmulas de formación profesional. Sinala que serán os Estados os que deben introducir sistemas que permitan a certificación dos coñecementos adquiridos a través da experiencia profesional ao obxecto de obter unha certificación profesional²⁷.

O anterior é fundamental para a nosa análise, xa que esta interpretación argumentada, está a deixar entrever como a experiencia profesional ou actividade profesional debe converterse nun itinerario formativo en si mesma, debido a que ao establecer sistemas de certificación da formación a través da experiencia profesional que dúbida cabe que a estamos convertendo nun itinerario formativo de maneira indirecta e aí a empresa xoga un papel vital, que se descoñece na maioría das ocasións, pero resulta decisivo para o cumprimento do dereito á formación profesional no ámbito laboral e das relacións laborais en sentido estrito. Pero é que, ademais, como desenvolveremos no contexto xurídico español, esta posibilidade existe e é real, polo que as traballadoras e traballadores poden obter unha certificación e acreditación das súas competencias profesionais, ao obxecto de acreditar as súas cualificacións profesionais, podendo este proceso desembocar nun título académico ou profesional.

Do mesmo xeito que afirmamos respecto á OIT, a Unión Europea amosou dende as súas orixes unha especial preocupación pola formación das persoas tanto no ámbito académico, como laboral, proceso histórico impregnado de sucesivas etapas e que cremos que está inconcluso.

Agora ben, a recepción e tratamento da formación profesional como un dereito social fundamental da Unión

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168049159f>.

²⁷ Conclusións 2003, Francia, artigo 10.1 parágrafo 1º, p. 131. citado en European Committee of Social Rights (2008)..., *op. cit.*, p. 75.

Europea, como o resto de dereitos fundamentais, no catálogo expreso non tubo cabida –como sabemos- nos Tratados constitutivos. Non podemos, polo limitado da nosa análise, e porque en definitiva tampouco é o noso compromiso de estudo, observar o longo camiño que supuxo o recoñecemento de maneira formal dentro da Unión Europea dos dereitos fundamentais entendido como un catálogo expreso²⁸, afondar no devandito proceso.

Non obstante, ao analizar a formación profesional como un dereito fundamental das traballadoras e dos traballadores no ámbito da Unión Europea estamos a referirnos –de maneira xeral- a ese proceso de incorporación dos dereitos fundamentais como un catálogo no ámbito da Unión Europea, pero reducido a tres contribucións ou circunstancias producidas no devandito proceso: a importante achega do TXUE, o papel destacado da Carta Comunitaria dos Dereitos Sociais Fundamentais dos Traballadores e fundamentalmente a aprobación e posterior incorporación aos Tratados da Carta dos Dereitos Fundamentais da Unión Europea

Do anteriormente sinalado, na redacción inicial dos Tratados constitutivos non se recolleu un catálogo de dereitos fundamentais a imaxe e semellanza doutros Tratados Internacionais ou mesmo dalgunha das Constitucións dos Estados membros. Pero tamén sabemos que se incorporan certos dereitos de contido social aos seus textos orixinais, escasos e residuais, pero que se incorporan, á fin e ao cabo. Ausencia que parece xustificarse pola garantía que ofrecían as propias Constitucións dos Estados membros e o CEDH, xa que os Estados membros estaban adheridos a el²⁹.

²⁸ Para un coñecemento e análise do dito proceso, v., por todos VALDÉS DAL-RE, F.: *El constitucionalismo laboral europeo y la protección multinivel de los derechos laborales fundamentales: luces y sombras*. Albacete, Bomarzo, 2016; MONEREO PÉREZ, J.L.: *La protección de los derechos fundamentales. El modelo europeo*, Albacete, Bomarzo, 2009; MANGAS MARTÍN, A.: *Carta de los Derechos Fundamentales de la UE. Comentarios artículo por artículo*. Fundación BBVA. Bilbao, 2008.

²⁹ NOGUEIRA GUASTAVINO, M.: "La Carta de Derechos Fundamentales de la Unión Europea: Una lectura social de sus disposiciones generales", en *Balance y perspectivas de la política laboral y social Europea*. XXVII Congreso de Derecho del Trabajo y de la Seguridad Social. Editorial: Cinca, Madrid 2017, p. 71.

Paralelamente –dende finais dos anos 60 do século pasado- o propio TXUE a pesar de certas posicións iniciais “*titubeantes*”³⁰, o certo é que a través da importante STXCE *Stauder* do 12 de novembro de 1969 (Asunto 29/69), veu afirmar que os dereitos fundamentais son parte dos principios xerais do dereito comunitario cuxo respecto debe asegurar o Tribunal. É dicir, dá entrada aos Dereitos Fundamentais no ámbito da Unión pola vía dos principios xerais do dereito.

Entre eses dereitos iniciais, obviamente, atópase o dereito á formación profesional. A redacción inicial do Tratado Constitutivo da Comunidade Económica Europea no seu artigo 128 facía referencia á formación profesional cando sinala a necesidade de establecer uns principios comúns para a elaboración de política común de formación profesional dentro da Comunidade. Sen esquecer a necesaria referencia á previsión da creación do Fondo Social Europeo, que se concibiu ao longo da súa historia como a principal fonte de financiamento para o desenvolvemento por parte dos Estados -e dentro deles das propias empresas e institucións público privadas- de accións de formación dirixida a traballadoras e traballadores en todos os ámbitos. Non esquezamos, neste sentido, que dende o punto vista dos dereitos sociais fundamentais -concibidos como dereitos prestacionais- tanto dende o punto de vista xurisprudencial como dende o punto de vista doutrinal faise énfase en que estes dereitos préstanse en función da capacidade dos distintos poderes públicos para poder prestalos, supeditando o cumprimento destes dereitos fundamentais a cuestións orzamentarias, técnicas, organizativas etc., cuestión que canto menos é susceptible de crítica xa que como pensamos, un dereito fundamental atópase dentro da esfera xurídica das persoas e por tanto a súa exixibilidade dende un punto vista positivo –facér- ou negativo –non impedir-, non pode estar supeditada en ningún caso a dispoñibilidade orzamentaria e organizativa, pois non esquezamos que todo presuposto ou organización dunha institución pública ten un

³⁰ MANGAS MARTÍN, A.: *Carta de los Derechos Fundamentales de la UE. Comentarios artículo por artículo...op.cit.* p.33.

compoñente ideolóxico, polo que en certa maneira estaríamos a supeditar os dereitos fundamentais a unha determinación político-ideolóxica do Goberno de quenda.

O segundo "fito" ao que faciamos referencia para desenvolver o "*catálogo de dereitos sociais fundamentais*" é a Carta Comunitaria dos Dereitos Sociais Fundamentais dos Traballadores do ano 1989. Como sabemos, non todos os Estados membros asinaron a dita Carta e ademais esta non tiña un "*efecto legal vinculante*"³¹ e por iso "*non modifica en nada a situación xurídica existente*"³². A pesar desta rechamante ausencia de carácter normativo o certo é que "*debe atribuírselle un lugar privilexiado na evolución do recoñecemento dunha concreta categoría de dereitos fundamentais no espazo da UE*"³³.

Así, recoñécese no seu Título I, art. 15, o dereito de todos os traballadores á Formación Profesional, establecendo a necesidade de que non só sexan as autoridades públicas as que se encarguen de establecer os mecanismos e instrumentos necesarios para dar cumprimento ao dito dereito, senón tamén ás propias empresas e interlocutores sociais, cuestión moi importante no ámbito dos dereitos sociais fundamentais xa que teoricamente non só se estaba establecendo unha obriga para os poderes públicos senón que tamén consideramos que é unha obriga para as persoas.

A referencia expresa á formación profesional das traballadoras e traballadores, é dicir, á formación no ámbito laboral, implica dedicar un artigo expreso e exclusivo a esta específica formación, o que vén corroborar -como xa fixera a Carta Social Europea- que cando falamos de educación no

³¹ CURTIN, D.: "Prospects for a European Social Policy", en *The Future of European Social Policy, Deventer-Boston*, 1991, p. 163; citado en ALONSO OLEA, M.: "*La Unión Europea y la política social*"; en AA. VV.: "*España y la Unión Europea. Consecuencias del Tratado de Maastricht*", Ed. Plaza & Janés, Madrid, Barcelona.1992. p. 48.

³² PAPANDREOU, V.: "Prefacio al número 1/92 de Europe Sociale, destinado al primer informe sobre la aplicación de la Carta"; citado en ALONSO OLEA, A.: "*La Unión Europea y la política social*"; en AA. VV.: "*España y la Unión Europea. Consecuencias del Tratado...*, op. cit., p. 48.

³³ VALDÉS DAL-RÉ, F.: *El constitucionalismo laboral europeo y la protección multinivel de los derechos laborales fundamentales: luces y sombras...* op.cit. p. 31.

ámbito laboral estamos a facer referencia á formación profesional, pois tanto unha como outra Carta é un catálogo de dereitos sociais fundamentais referidos ao ámbito laboral, de aí a súa referencia non á educación en sentido estrito, senón á formación profesional.

Non podemos deixar de facer mención dentro desta Carta, ao apartado dedicado a "a *protección dos nenos e os adolescentes*" no que o seu art. 20 fai referencia á formación como medio para garantir a inserción profesional ou, como se pon de manifesto no art. 23, que os mozos deberían poder beneficiarse, cando acaben a súa etapa de educación obrigatoria, dunha formación profesional inicial de duración suficiente e impartida durante a xornada de traballo. Adicionalmente, facemos mención específica aos traballadores discapacitados onde se recoñece expresamente a necesidade de poder beneficiarse da formación profesional.

Aínda que o noso propósito na presente análise no ámbito da Unión Europea levaríanos a circunscribir o estudo á Carta dos Dereitos Fundamentais da Unión Europea, o certo é que non nos resistimos a comentar brevemente o Tratado de Lisboa, pois supuxo un paso moi importante en materia de política social no ámbito da Unión Europea, e que ademais tivo unha especial incidencia no ámbito da formación profesional, que en definitiva é o tema que nos ocupa.

Coa entrada en vigor do Tratado de Lisboa no ano 2009, o artigo 6.1 TUE outorga á Carta dos Dereitos Fundamentais da Unión Europea (en diante CDFUE) "*o mesmo valor xurídico que os Tratados*", non se produce unha incorporación ao texto do Tratado da Unión Europea, senón o "*sometemento do TUE á devandita Carta de Dereitos Fundamentais como texto externo do mesmo rango que o Sistema dos Tratados europeos*"³⁴. Independentemente deste feito o certo é que a Carta se "*reviste de forza vinculante*"³⁵.

³⁴ MONEREO PÉREZ, J.L.: *La protección de los derechos fundamentales...*, op. cit., p. 176.

³⁵ VALDÉS DAL-RE, F.: *El constitucionalismo laboral europeo y la protección...*, op. cit., p. 31.

A CDFUE recoñece no seu artigo 14 o dereito á educación, como catálogo xeral dedicado aos dereitos fundamentais –a diferenza da Carta Comunitaria dos Dereitos Sociais Fundamentais dos Traballadores do ano 1989, que faiño a unha parte deles–, refírese ao dereito á educación en sentido xeral, aínda que inclúe expresamente no devandito dereito, de acordo co disposto no apartado primeiro do citado artigo 14, o dereito de toda persoa a “*a educación e o acceso á formación profesional e permanente*”. Se nos remitimos aos propios debates previos á redacción da Carta vemos que, despois de intensas discusións sobre a redacción do artigo 14 e diversas propostas de redacción, o certo é que si se conseguiu un consenso temperán sobre a conveniencia de incluír nel o dereito á formación profesional³⁶, identificándose no contido esencial do dereito á educación o dereito á formación profesional.

Así, a formación profesional configúrase como un dereito fundamental no ámbito da Unión Europea, aínda que é necesario determinar o alcance de “esa” formación profesional para determinar que tipo de formación profesional ten cabida baixo ese “*paraugas*”, e para iso acudimos non só aos texto analizados, senón que debemos acudir á importante contribución -que como xa sinalamos-realizou o TXUE no ámbito dos dereitos fundamentais, e acudimos precisamente para tentar delimitar se dentro dese dereito fundamental á formación profesional está contida todo tipo de formación profesional, a impartida no ámbito da administración educativa, administración laboral, as empresas, dentro do convenio colectivo ou fóra dos convenios, organizacións empresariais, organizacións sindicais etc.

Polo momento, o certo é que a Carta Comunitaria dos Dereitos Sociais Fundamentais dos Traballadores -insistimos na súa natureza xurídica non vinculante- cando se refire á formación profesional no seu artigo 15 xa nos aclara que se está referindo a un concepto amplo de formación profesional, pois nos fala no seu parágrafo primeiro da

³⁶ MARTIN Y PÉREZ DE NANCLARES, J.: “Artigo 14. Derecho a la Educación”, en MANGAS MARTÍN, A.: *Carta de los Derechos Fundamentales de la UE. Comentarios artículo por artículo... op.cit.* p. 311.

necesidade de que todo traballador no ámbito da Unión Europea poida beneficiarse dela ao "*longo da súa vida activa*", o que necesariamente debe incluír a formación que poida recibir no ámbito da súa relación laboral e baixo a dirección do empresario, ou fóra daquel.

Segue engadindo en consonancia co seu primeiro parágrafo que "*As autoridades públicas competentes, as empresas ou os interlocutores sociais, cada un no ámbito da súa competencia, deberían establecer os mecanismos de formación continuada e permanente que permitan a toda persoa reciclarse, en particular mediante permisos de formación, perfeccionamento e adquisición de novos coñecementos, tendo en conta, particularmente, a evolución técnica*", onde novamente pode ter cabida practicamente toda a formación que un traballador poida recibir, tanto de poderes públicos como no ámbito empresarial fóra e dentro dos propios convenios e independentemente de quen a imparta.

Se é certo que a CDFUE é pouco "explicativa" respecto ao que debemos entender por formación profesional, se é certo que o dereito comprende a formación profesional e permanente, debendo interpretarse o concepto de permanente, como "ao longo da vida". E iso supón –ao noso xuízo– incorporar unha concepción ampla da formación profesional en liña coa propia xurisprudencia do TXUE.

E é que, no ámbito da xurisprudencia do TXUE, atopamos na Sentenza Gravier do 13 de febreiro de 1985 (Asunto 293/83) o que podemos considerar como unha definición de formación profesional. No seu fundamento de dereito 30 considera que "*toda modalidade de ensino que prepare para adquirir unha capacitación para unha profesión, oficio ou emprego específicos, ou confira a aptitude necesaria para exercer a devandita profesión, oficio ou emprego, está comprendida na formación profesional, aínda que o programa de estudos inclúa unha parte de formación xeral*"³⁷.

³⁷ STXUE do 13 de febreiro de 1985, asunto 295/83. Gravier. <http://curia.europa.eu/juris/showpdf.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30d6101c7278b3d7406ea008e85128f00392.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxyLc3n0?text=&do>

Nesta liña interpretativa realizada polo TXUE, pódese traer a colación a Sentenza do 11 de xuño de 1991³⁸ na cal, no ámbito de discusión sobre un programa desenvolvido pola Unión Europea denominado *Comet II*, o TXUE, fronte á alegación realizada polos Estados demandantes na que se sostíña que no ámbito de desenvolvemento do devandito programa as accións formativas debían considerarse como formación continua, pois se destinaban ao perfeccionamento profesional dos seus destinatarios, conclúe que o concepto de formación profesional non establece unha distinción entre inicial, continua ou permanente, polo que a exclusión da formación continua ou permanente destinada ao perfeccionamento profesional do concepto de formación profesional supoñería unha arbitrariedade. Confirmando así o xa recollido na STXUE Gravier, citada.

cid=92897&pageIndex=0&doclang=É&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&id=85933.

³⁸ STUE do 11 de xuño de 1991, asunto c 51/89 e acumulados 90/89 e 94/89.Reino Unido, Irlanda, R. Francia e Alemaña contra Consello. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a1d20fd7-92e4-494d-9049-5975f08f7e50.0008.02/DOC_1&format=PDF